

ERIC MAES^a

Le bracelet électronique: action publique, pénalité et connectivité¹

LÉVY, R., DUMOULIN, L., KENSEY, A. & LICOPPE, C. (Eds.) (2019).
*Le bracelet électronique: action publique, pénalité et
connectivité* (Collection Déviance et Société). RMS
Éditions/Médecine & Hygiène, 257p.

Panopticon, 42 (2), 208-215
© 2021 Maklu | ISSN 0771-1409 | Maart 2021

- ^a Senior onderzoeker/werkleider, Operationele Directie Criminologie, Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie (NICC) (corresp.: eric.maes@just.fgov.be)

In 2019 verscheen bij uitgeverij RMS Éditions/Médecine & Hygiène '*Le bracelet électronique: action publique, pénalité et connectivité*', in het kader van de boekenreeks van *Déviance et Société*, één van de meest toonaangevende Franstalige tijdschriften binnen de criminologie. Dit boek biedt een caleidoscopisch overzicht van thema's waarover rond elektronisch toezicht (ET) de afgelopen decennia onderzoek werd verricht en/of (in andere talen) gepubliceerd. Na een uitvoerig hoofdstuk waarin het doel van het boek en de keuze van geselecteerde thema's wordt toegelicht, worden 11 verschillende bijdragen gepresenteerd door een select internationaal gezelschap van auteurs, uit de Verenigde Staten (verder: V.S.), het Verenigd Koninkrijk (verder: V.K.), België, Frankrijk en Duitsland. De bijdragen zijn verdeeld over drie grote delen, nl.: (1) *Le bracelet électronique comme solution d'action publique et comme marché* (Elektronisch toezicht als beleidskeuze en markt); (2) *Le bracelet électronique comme peine et instrument de surveillance* (Elektronisch toezicht als straf en controle-instrument); en (3) *La surveillance électronique comme dispositif sociotechnique de surveillance* (Elektronisch toezicht als socio-technisch controleapparaat).

In het eerste deel van het boek analyseren LILLY en THOMAS de opkomst en evolutie van de ET-markt in de V.S. (1. *Prendre la mesure du marché de la surveillance électronique aux États-Unis*). Ze zien daarbij grote gelijkenissen met het *prison-industrial complex* (of het *penal-commercial complex*) en de kenmerkende interdependentie tussen de publieke overheidssector en de private markt. Het ET kende in de V.S. een sterke opmars (in frequentie van gebruik) midden jaren 1980. Waar het in 1987 werd toegepast in 21 staten, was dit twee jaar later al het geval in 44 staten. Opvallend is echter dat de omvang en waarde van de ET-markt moeilijk in te schatten valt. Cijfers daaromtrent, en bij uitbreiding de gehele 'correctionele'

¹ Deze bijdrage werd oorspronkelijk in het Engels gepubliceerd in de *European Journal of Probation* [vol. 12 (2020), nr. 3, p. 282-289], en wordt hier, met toestemming van uitgeverij *Sage Publications*, in een door de auteur naar het Nederlands vertaalde en beperkt bijgewerkte versie overgenomen.

markt, lopen sterk uit elkaar (onder meer door onduidelijkheid over het toepassingsbereik (op niveau van de Staten en/of de federale overheid), verschillende definities van de kosten, etc.). Niettemin blijkt dat het ET slechts een fractie uitmaakt van de globale 'correctionele taart'. Inderdaad vertegenwoordigt ET minder dan 1% van het totaal aantal personen onder justitieel toezicht. De mondialisering van de economie en uitbouw van (internationale) netwerken en de opslorping van elektronisch toezicht binnen bedrijven met een bredere actieradius die zich uitstrekt tot tal van activiteiten binnen het domein van *track and trace*, maakt dat de markt wordt beheerst door enkele grote spelers. Slechts een beperkt aantal (private) spelers zijn op die (ET-)markt actief; 75% van de Amerikaanse markt wordt door drie bedrijven gedomineerd. Data over het aantal ondertoezichtgestelden zijn wel meer betrouwbaar en coherent; recente cijfers (uit 2015) wijzen zo uit dat in de V.S. op dagbasis meer dan 125.000 personen onder ET stonden.

Na de V.S. kende het ET ook in het V.K. en in (grote delen van) continentaal Europa een (sterke) verbreiding. In een tweede bijdrage wijst PATERSON (2. *La formation des marchés de la surveillance électronique*) op de toenemende private inmenging in de criminaliteitsbestrijding en op verschillen in de ontwikkeling van ET in Engeland en Wales enerzijds en andere Europese landen anderzijds. Waar Engeland en Wales werd gekenmerkt door een zeer sterk doorgedreven privatisering van een groot deel van de probatiesector (incl. ET), bewandelden andere Europese staten andere paden. ET werd nu eens in de publieke penitentiare, dan weer in de probatiesector verankerd, of botste ronduit op tegenkanting bij beleidsmakers (*infra*, bijdrage van HAVERKAMP). Tegenover convergentie op mondiaal vlak, nl. in het gebruik van de technologie op zich – een technologie die volgens PATERSON trouwens ook begrepen kan/moet worden als een soort politie-technologie die appèl doet op de psychologische verbeelding van de delinquent, het slachtoffer of de getuige (nl. de gedachte aan de kans op of bedreiging van interventie) – is (binnen Europa) eerder sprake van lokale divergentie. Of, zoals hij het verwoordt, van dispariteit binnen een '*communauté pluraliste*' (cf. implementatie in diverse Europese staten vs. aanvankelijke weerstand tegenover ET in Duitsland). Deze wijzigingen in bestraffingsmethoden (met de invoering van ET), in ordehandhaving en '*electronic governance*' en de hiermee gepaard gaande hybride modellen van publiek-private samenwerking leidden op Europees niveau ook tot nieuwe vormen van reglementering.

Richtinggevend in dit verband, vanuit een mensenrechtenperspectief, is bijvoorbeeld de Aanbeveling van de Raad van Europa over het elektronisch toezicht (alsook andere aanbevelingen waarin naar elektronisch toezicht wordt verwezen). De belangrijkste krachtlijnen van de aanbevelingen over gemeenschapsgerichte straffen en maatregelen in het algemeen, en het elektronisch toezicht in het bijzonder, worden in een apart hoofdstuk toegelicht door SLINGENEYER (3. *La surveillance électronique selon le Conseil de l'Europe: entre un contrôle de la réinsertion et une réinsertion par le contrôle*). De subtitel van zijn bijdrage – "*entre un contrôle de la réinsertion et une réinsertion par le contrôle*" verwijst naar een van de belangrijkste kernpunten van zijn betoog, nl. de idee dat er een spanningsveld bestaat tussen controle en re-integratie, wat zich trouwens het scherpst stelt bij het elektronisch toezicht. Volgens deze auteur kan het ET enerzijds geconceptualiseerd worden als een '*contrôle de la réinsertion*'. Straffen en maatregelen in de gemeenschap dienen volgens de Raad van Europa bij te dragen aan de re-integratie door 'opvolging' ("*suivi*") van de veroordeelde. Dit wordt echter niet bewerkstelligd door het ET op zich, maar wel door andere begeleidende maatregelen, want het ET op zichzelf wordt niet gezien als een maatregel van re-integratie. In die zin wordt door ET aan de dader de mogelijkheid gegeven deel te nemen aan re-integrerende activiteiten; dit geldt in het bijzonder voor 'meer risicovolle' daders die niet van dergelijke maatregelen zouden kunnen genieten zonder de geboden technische (elektronische) con-

trole. Aan de andere kant is er – in de commentaren bij de Aanbeveling over elektronisch toezicht – ook sprake van een discours van ‘*réinsertion par le contrôle*’ waar het gaat om de mogelijkheid van de instelling van exclusiezones. In die context wordt het ET beschouwd als een mogelijk nuttig instrument voor slachtoffers, voor het werk van de politie, maar evengoed voor daders (nl. om hen te helpen weerstaan aan ‘verleidingen’). In navolging van ROBINSON et al. (2013), belichaamt deze recente ontwikkeling (in regulering door de Raad van Europa) een belangrijke aanpassing (op rehabilitatief vlak) in de aanbevelingen van de Raad van Europa, nl. re-integratie wordt meer en meer opgevat als een ‘persoonlijk’, veeleer dan een sociaal, project (door individuen in te delen in groepen delinquenten op basis van risiconiveaus, en het toenemend appèl op responsabilisering).

Dat het elektronisch toezicht (aanvankelijk) niet overal even enthousiast werd onthaald (cf. *supra*, PATERSON), maar wel positiever werd gewaardeerd voor vermeend ‘*high risk*’-plegers, wordt goed aangetoond door het voorbeeld van Duitsland waarover HAVERKAMP rapporteert (4. *Le développement de la surveillance électronique en Allemagne: mise en œuvre, technologie et tendances*). Waar aanvankelijk slechts in één deelstaat (Hessen) RF-technologie werd toegepast, is in meer recente jaren op federaal niveau meer en meer aandacht ontstaan voor GPS-controle van zogenaamde ‘gevaarlijke’ delinquenten. De eerste (federale) toepassing met GPS-technologie concentreerde zich op (vrijgelaten) gedetineerden die seksuele of gewelddadige delicten hadden gepleegd. Thans zijn ook andere doelgroepen in het vizier gekomen, namelijk (potentiële) terroristen en invrijheidgestelde extremistische gedetineerden. Dit kan worden beschouwd als een vorm van ‘preventieve politie’. Er bestaan zelfs plannen tot uitbreiding van het gebruik van GPS-technologie naar zaken van huiselijk geweld of hooliganisme. Waarom de invoering van GPS-technologie in politieke kringen niet op weerstand botste, in tegenstelling tot RF-toepassing van elektronisch toezicht, heeft volgens HAVERKAMP veel te maken met de doelgroep waarover het gaat. RF-technologie viseerde daders met laag tot gematigd risico, en er heerste twijfel over de opportuniteit ervan ten aanzien van veroordeelden met een korte straf en instabiele levensomstandigheden. Voor GPS-toepassing bestaat er daarentegen veel meer steun, gezien de focus ligt op potentieel hoog risico-plegers. Volgens HAVERKAMP gaat het echter vooral om een eerder symbolische wetgeving. En de elektronische opvolging – bij (potentiële) terroristen – kan de subjectieve en objectieve uitsluiting uit de maatschappij zelfs nog versterken.

Op de vraag in welke mate ET ook daadwerkelijk effectief is, en of (in welke mate) evaluatie wordt gebruikt in beleidsvoering, wordt ingegaan in een tweede deel van het boek. Traditioneel worden aan ET verschillende doelstellingen of voordelen toegeschreven: vermindering van de gevangenisbevolking, een goedkopere vorm van bestraffing, een meer ‘humaan’ alternatief voor de gevangenisstraf, etc. Dat het ET niet heeft geleid tot een significante daling van de gevangenisbevolking, staat volgens LÉVY buiten kijf (5. *Le bracelet électronique est-il efficace? Réflexions sur la recherche évaluative en matière de surveillance électronique*). Zijn bijdrage beperkt zich bijgevolg tot een analyse van beschikbare literatuur en empirisch onderzoek over twee andere aspecten, namelijk kost-effectiviteit van ET en recidive bij ET. Wat de kostprijs betreft, constateert LÉVY dat er, zelfs binnen een en hetzelfde land, zeer sterk uiteenlopende dagprijzen worden gerapporteerd (onder meer door uiteenlopende berekeningswijzen). Niettemin blijkt algemeen dat ET duurder is dan probatie, maar goedkoper dan de gevangenis. Heel terecht merkt hij evenwel op dat het ET een supplementaire kost uitmaakt wanneer het niet leidt tot vervanging van gevangenisstraf (cf. *supra*, impact op gevangenisbevolking)! De *cost-benefit* van ET is nog moeilijker te evalueren: terwijl sommige studies de uitkomst als positief evalueren ten opzichte van probatie of voorlopige hechtenis (ET is duurder maar effectiever), zijn de resultaten voor mobiel ET voor seksuele

delinquenten tegenstrijdig. LÉVY benadrukt evenwel dat (complexe) econometrische modellen waarop de evaluaties steunen, voorwerp van discussie uitmaken. Ook effecten op vlak van recidive zijn zeer moeilijk te meten, omwille van diverse operationalisering van recidive, de (identificatie van een) controlegroep die mee in de vergelijking wordt betrokken, methodologische aspecten (cf. moeilijkheden/bezwaren met betrekking tot experimenteel onderzoek; zie ook *infra*, HENNEGUELLE & KENSEY), etc. Wat de effectiviteit tijdens ET betreft, meent LÉVY dat de resultaten (naleving voorwaarden/nieuwe feiten) variëren van gematigd positief tot aantoonbare effectiviteit. En, waar RENZEMA (2013) nog twijfels uitte met betrekking tot de meer duurzame effecten van ET, reiken meer recente onderzoeken (uitgevoerd met diverse evaluatiemethodes, gaande van experimenteel tot quasi-experimenteel met controlegroep, of gebaseerd op wettelijke hervormingen met vóór- en nameting, of spatiale differentiatie) nieuwe elementen aan: meestal is er sprake van een positief effect (in vergelijking met werkstraf/gevangenisstraf), en het meest effectief lijkt het ET – alleszins voor de fase na berechting (*post-sentence*) – te zijn voor niet-hoog risico veroordeelden. Over de impact van dergelijk evaluatieonderzoek op beleid, maakt de auteur zich echter geen illusies, onder meer gelet op de incongruentie tussen het (snelle) tempo van het politieke leven en de (onvermijdelijke) traagheid van het evaluatieproces (zie ook *infra*, KAMINSKI).

Over de impact van ET op recidive (in eigen land: Frankrijk, waar ET intussen op alle stadia van het strafrechtssysteem geïntroduceerd is), wordt nader ingegaan door HENNEGUELLE en KENSEY (6. *Une autre approche de l'effet de la surveillance électronique sur la récidive*). Hoewel de toewijzing aan ET niet toevalsgewijs gebeurt en er dus sprake is van een zeker selectie-effect (*selection bias*), trachten ze in hun onderzoek daarvoor zo goed als mogelijk te corrigeren. Ze presenteren, volgens drie verschillende methoden, recidive-uitkomsten voor personen onder ET vs. zij die hun straf in de gevangenis uitzaten, namelijk: beschrijvende recidivepercentages voor beide groepen, resultaten op basis van multivariate, lineaire regressiemodellen en analyses via *propensity score matching*. Een groep personen (N=492) die van ET genoot en waarvan de maatregel tussen 1 december 2000 en 1 juli 2003 werd beëindigd, wordt vergeleken met gedetineerden die werden vrijgelaten tussen 1 juni en 31 december 2002 (N=4.961 personen); recidive – gedefinieerd als nieuwe veroordeling vanaf plaatsing onder ET of vanaf vrijlating uit de gevangenis – werd gemeten binnen een (homogene) opvolgingsperiode van 4,5 jaar. De resultaten wijzen uit dat minder ET-ers opnieuw worden veroordeeld (43%) in vergelijking met vrijgelaten veroordeelden (62%), ook wanneer deze vergelijking stelselmatig wordt verfijnd door rekening te houden met andere en meerdere parameters. Het gunstig effect van ET blijft ook overeind wanneer via multiple regressiemodellen wordt gecontroleerd voor verschillen in achtergrondkenmerken tussen beide groepen (-11 procentpunten). Dit resultaat wordt ook bevestigd door de analyse op basis van *propensity score matching*. Bij deze techniek worden paren samengesteld van individuen die een gelijkaardige kans hebben de maatregel (van ET) te krijgen, maar heeft de ene de maatregel effectief gekregen, de andere – evenknie – echter niet; uiteindelijk worden de recidivepercentages van beide groepen met elkaar vergeleken.

Zoals LÉVY in zijn bijdrage ook reeds aangeeft (*supra*), vormt recidive slechts één van de mogelijke uitkomstmaten van ET, naast het effect op de populatie onder justitieel toezicht (cf. *net-widening*) en de beleving van ET door direct betrokkenen, zoals ondertoezichtgestelden, maar ook huisgenoten. Naar dit laatste aspect is nog niet zo heel veel onderzoek verricht, zeker wanneer het gaat over huisgenoten. In hun bijdrage presenteren VANHAELEMEESCH en VANDER BEKEN resultaten van een kwalitatief (doctoraats)onderzoek naar de beleving van ET (meer specifiek, het zogenaamde Belgisch model, waarbij gestreefd wordt naar een evenwicht tussen controle en re-integratie) door ondertoezichtgestelden (74 interviews) en huis-

genoten (30 interviews) (7. *Théâtres de châtiments à domicile. L'expérience de la surveillance électronique en Belgique*). Wat de ervaring van delinquenten betreft, is de algemene teneur dat de voorkeur, behoudens uitzondering (gerelateerd aan specifieke leefomstandigheden), uitgaat naar ET. Op sociaal vlak zijn de ervaringen verdeeld (van geen impact tot spanning, stress in de relatie), terwijl wel belangrijke voordelen worden gezien op vlak van werk/opleiding. En hoewel ET relatieve keuzevrijheid geeft, wordt de inherente vrijheidsbeperking wel als één van de meest punitieve aspecten van ET ervaren ('gevangen in eigen huis'). ET geeft ook aanleiding tot emotionele effecten van stress en angst, en de (mogelijke) zichtbaarheid van de enkelband wordt soms als invasief ervaren. Huisgenoten ervaren ET over het algemeen als positief/beter (dan de gevangenis), al heeft het ook wel invloed op het leven thuis (gezien men ook beperkt wordt in doen en laten) en soms ook nadelige financiële gevolgen. Voor huisgenoten is het vooral belangrijk voldoende informatie te hebben over het uurrooster en het einde van het ET. Huisgenoten blijken diverse rollen op te nemen. Ze fungeren als assistenten (ze nemen bijkomende taken op, wat ook leidt tot frustraties), als sociaal werkers (ze motiveren en ondersteunen) én als controleurs (ze doen herinneren aan uurrooster en opgelegde voorwaarden). Hoewel de vergelijking met de gevangenis onvermijdelijk is en de perceptie van de penaliteit dus ook relatief, blijkt dat ET gelijkaardige deprivaties oplevert, zij het in verschillende graden: de klassieke '*pains of imprisonment*' vervagen en worden vervangen door meer 'virtuele' begrenzingen, met eigen specifieke, en minder zichtbare '*pains*'. Naast deze '*pains*' kunnen echter ook '*gains*' worden opgemerkt, zoals stabiliteit, structuur, ruptuur met oude gewoontes en (criminele) milieus, etc.

In welke mate beleid wordt gevoerd op basis van '*evidence*' (of ernstige evaluatie) is nog maar zeer de vraag, zoals ook LÉVY reeds aangaf. In zijn bijdrage benadrukt KAMINSKI dat 'succes' van ET duidelijk moet worden onderscheiden van 'effectiviteit' ("*efficacité*") (8. *La crédibilité pour seule efficacité?*). In België is ET 'progressief' in elk stadium van de strafrechtsbedeling geïmplementeerd. En elke nieuwe toepassing van ET lijkt zich te kunnen verantwoorden door het 'succes' van zijn vroeger gebruik en/of zogenaamd bewijs van zijn efficiënte bijdrage tegen de gevangenisoverbevolking of straffeloosheid. Deze 'progressiviteit' (geleidelijke uitbreiding) wordt gevoerd door aan de ene kant een politieke en sociale 'geloofwaardigheid' en aan de andere kant ervaringsgebaseerde ("*expérientielle*") 'geloofwaardigheid' die zich leent tot geen enkele ernstige evaluatie op vlak van effectiviteit. Op politiek vlak 'belooft' het ET bij te dragen aan verschillende objectieven, en als *governance*-methode kan het op die manier worden beschouwd als een strategie van 'cumul'. Het gaat om een strategie waarbij de multifunctionaliteit van een dispositief in het daglicht wordt gesteld. *In casu* worden zowel regulerende voordelen zoals kostenvermindering en vermindering van de gevangenisbevolking benadrukt, als voordelen op vlak van '*domination*' (strijd tegen straffeloosheid, onveiligheid, effectiviteit op vlak van recidive en sociale re-integratie). Deze uitbreiding van het ET kan volgens KAMINSKI worden vergeleken met de opkomst en verspreiding van de gevangenis in de V.S. in de 19de eeuw, mede gefaciliteerd door normatieve druk gebaseerd op 'rationele mythes' die resistent zijn tegen elke tegenspraak of scepticisme vanuit onderzoek. Deze 'rationele mythes' verkrijgen 'geloofwaardigheid' doordat hen een '*fact like status*' wordt toegeschreven, en de snelheid van verspreiding (nog versneld door de economische, politieke en technologische mondialisering) maakt dat de opgebouwde 'geloofwaardigheid' – wat vertrouwen in de boodschapper veronderstelt alsook een zeker besef van het risico dat gelopen wordt wanneer de boodschap niet wordt gevolgd – geprivilegieerd wordt boven (langzame) kennis en (complexe) effectiviteit. Onderzoek is niet in staat om het politieke en technologische ritme te volgen dat antwoord biedt op een eenvoudige mythe als: '*plus performant, donc plus crédible*'. Deze 'overwinning van geloofwaardigheid op kennis' wordt door KAMINSKI aangetoond aan de hand van de 'politieke rol' die Belgisch wetenschappelijk

onderzoek naar ET de afgelopen decennia heeft gespeeld. Hij ziet daarbij drie verschillende 'bestemmingen' van het onderzoek, namelijk: (1) Het onderzoek ondersteunt een voorzichtige houding of uitstel (van implementatie), tijdens de ambtstermijn van de minister; (2) Het onderzoek 'begeleidt' een zichzelf vervullende voorzichtigheid ("*une prudence autoréalisatrice*") – ET wordt behoedzaam toegepast en de evaluatie kan alleen maar positief zijn; of (3) De timing van het onderzoek maakt dat het achterhaald is, gelet op de politieke urgentie. Wat de 'geloofwaardigheid' door *ervaring* betreft, stelt KAMINSKI dat de vergelijking van het ET met het alternatief van de gevangenis als massief argument (voor het succes van ET) eerder verwijst naar evidente voordelen van het behoud in vrijheid dan dat het enig voordeel van ET als zodanig ondersteunt. ET leidt door zijn planning van de bewegingen (verplaatsingen) en programmering van uurroosters volgens hem zelfs tot absurditeiten en "*contra-performances*". Verwijzend naar onderzoek in verband met stedelijke planning (*urban planification*) onderscheidt KAMINSKI drie types van desocialiserende effecten van ET, namelijk: (1) het verknipt het leven van justitiabelen op een uni-functionele manier (bv. geen mogelijkheid boodschappen te doen na het werk); (2) het weigert te erkennen dat het gezins- en sociale leven complex, onvoorspelbaar en steeds flexibeler is, etc. (cf. nood aan continue de- en herprogrammering van activiteiten door onvoorziene omstandigheden); en (3) het vernietigt de gewone (ervaring van) tijd en ruimte ("*l'espace et l'ordre vernaculaire*") (bv. doordat de ingestelde perimeter toegang verbiedt tot de kelder, tuin, ...). Met een elegante knipoog naar moderne technologie concludeert hij dat ("*... la crédibilité apparente des dispositifs vus du ciel (Google Earth) oublie que l'ordre vernaculaire est construit et vécu au sol (Google Street)*").

In een derde deel van het boek wordt nader ingegaan op elektronisch toezicht als een socio-technisch dispositief van *surveillance* ("*dispositif sociotechnique de surveillance*"). Naast etnografisch onderzoek analyseerden LICOPPE en TUNCER in Frankrijk telefonische conversaties van *monitoring*-agenten met ondertoezichtgestelde personen in het kader van de opvolging van ET (9. *La surveillance électronique en action. Ethnographie de l'activité dans les pôles centralisateurs de surveillance et analyse des conversations téléphoniques entre surveillants et surveillés*). Zij benadrukken in hun bijdrage het normatieve spanningsveld dat eigen is aan het elektronisch toezicht. Tegenover institutionele definities en betekenissen (cf. het oorspronkelijk vonnis) staan immers 'gewone' formuleringen (bv. tijdens 'verificatie'-gesprekken), wat duidt op het bestaan van verschillende systemen van rechten en plichten (bij de concrete afbakening van 'tijd en ruimte'). Doorheen de mondelinge telefonische communicaties detecteren zij verschillende configuraties van gesprekspatronen. Soms wordt ruimte gelaten voor anticipatie (door de ondertoezichtgestelde) op mogelijke verwijten en beschuldigingen; op een eerder neutrale informatieve (begin)vraag wordt door ondertoezichtgestelden een zeer concreet rechtvaardigend antwoord (op een mogelijk later verwijt) geformuleerd; of, toezichthouders communiceren onmiddellijk (direct of indirect) over verwijtbaar gedrag (notificatie van het alarm). Het zeer gevoelige en delicate karakter van dergelijke communicatie – namelijk, het risico om (ongefundeerd) beschuldigingen te uiten –, maakt dat het toezichthoudend personeel over bijzondere relationele ("*interactionnelle*") competenties dient te beschikken om deze taak van controle naar behoren uit te voeren. Deze competenties worden op institutioneel vlak (onterecht) echter slechts weinig onderkend en gevaloriseerd, in tegenstelling tot penitentiair personeel waar rapporten over incidenten herzien en herlezen worden door diverse actoren binnen de hiërarchie, en verantwoordelijkheid verdeeld wordt: ("*... autant que possible, on ne déjuge jamais un surveillant*").

In haar bijdrage rapporteert TROSHYNSKI over het mobiel ET in de V.S. voor vrijgelaten seksuele delinquenten waarbij levenslang toezicht via GPS gecombineerd wordt met een verblijfsverbod dat in aanzienlijke mate woon- en werkomstandigheden beperkt (Jessica-wet). Op basis

van langdurig (kwalitatief) onderzoek wordt gefocust op drie verschillende thema's waarvan de belangrijkste resultaten worden gepresenteerd, namelijk: effecten op vlak van mobiliteit en privacy, de consequenties van de zogenaamde Jessica-wet, en 'subjectiviteit'. Uit de resultaten blijkt onder meer dat mobiel ET bij ondertoezichtgestelden aanleiding geeft tot een herdefiniëring van de persoonlijke identiteit alsook van de plaatsen waar men zich begeeft. Bezorgdheden concentreren zich op zeer heterogene componenten van het dispositief: het gaat over het herladen van batterijen, het binnen het bereik van een GPS-netwerk blijven, het niet binnentreden binnen de perimeter van een exclusiezone (bv. school), en het rekening houden met de wijzigende kenmerken van locaties (bv. een openbaar park dat een verboden zone wordt door de aanwezigheid van kinderen), etc. Maar ook de dagdagelijkse werkmethode van probatieassistenten veranderen fundamenteel. Niet alleen dragen zij nieuwe verantwoordelijkheden op lange termijn, maar ook de wijze waarop sociale interacties plaatsvinden, ondergaan ingrijpende wijzigingen (van *face-to-face* gesprekken naar het trachten verifiëren en begrijpen van GPS-sporen). Finaal concludeert TROSHYNSKI dat het levenslang GPS-toezicht een volkomen auto-destructieve en inhumane strafrechtelijke politiek belichaamt, met totale uitsluiting van diegenen die al het meest gemarginaliseerd zijn.

NELLIS sluit de rij in dit boek met een bijdrage (11. *Théoriser la surveillance électronique des délinquants comme "connectivité contrainte": localisation et contrôle pénal à l'ère numérique*) waarin hij een pleidooi houdt om het – in de penologie en de uitwerking van strafrechtelijk beleid – onder-getheoretiseerde technologische karakter van het ET te bekijken vanuit een bredere socio-technische context. Nieuwe domeinen zoals de "*sociologie du numérique*" (*digital sociology*) en "*anthropologie du numérique*" (*digital anthropology*) kunnen daartoe bijdragen. Binnen een tijdperk van 'kapitalisme van surveillance' kan het ET volgens NELLIS niet als een geïsoleerd fenomeen worden beschouwd en niet zomaar terzijde worden geschoven op basis van rationele bewijzen of argumenten (en nog minder op basis van traditie), wanneer gelijkaardige en verwante technologieën als niet-problematisch worden beschouwd binnen de samenleving in zijn geheel (cf. concepten als '*corps calculables*'/*Computable bodies* en '*Moi quantifié*'/*quantified self*). In plaats van 'virtuele gevangenis' of 'e-carceration' prefereert NELLIS te spreken over ET als een vorm van "*connectivité contrainte*" (*coercive connectivity*) waarbij technologieën van geolocalisatie, communicatie en tijdsaanduiding, voor een bepaalde duur, door justitiële en penale overheden worden geëxploiteerd. Hoewel verschillende vormen van connectiviteit coërcitief zijn, is het ET in die zin bijzonder dat het een bewuste keuze om te straffen of te controleren inhoudt. De meer neutrale term "*connectivité contrainte*" impliceert eveneens dat ET niet noodzakelijk op de gevangenis dient te gelijken. De controle is weliswaar intrinsiek aanwezig, maar de intensiteit van zijn toepassing is een kwestie van keuze, en kan zeer variabel zijn (van strikt en punitief tot constructief en rehabilitatief). In die zin stelt NELLIS dat "(...) *une utilisation plus modeste et finement calibrée des restrictions par la SE, pour certains délinquants et de temps en temps, pourrait ajouter l'élément de contrôle requis sans nuire aux éléments vitaux de traitement et de soutien.*" (p. 223)

Het boek *Le bracelet électronique* waarvan de diverse bijdragen hoger werden toegelicht, kwam tot stand naar aanleiding van een internationaal colloquium dat op 11-13 januari 2016 in Parijs over het thema van het elektronisch toezicht werd georganiseerd. Inhoudelijk vormt het een aanvulling op eerdere internationaal-comparatieve geredigeerde werken die in het Engels verschenen, namelijk dit van NELLIS, BEYENS en KAMINSKI uit 2013, en van EREZ en IBARRA uit 2014 (themanummer van *Crime, Law and Social Change*). In het Franse taalgebied is *Le bracelet électronique* naar mijn weten het meest complete werk over elektronisch toezicht. Het omvat zowel meer reflectieve als empirische bijdragen, gesteund op analyse van

overheidsdocumenten en -data, literatuur, en origineel, zowel kwantitatief als kwalitatief hoogstaand empirisch onderzoek.

Het elektronisch toezicht is in België reeds sterk ingebed in de bredere strafrechtsbedeling, op diverse niveaus: als alternatieve uitvoeringsmodaliteit van een aanhoudingsmandaat, als autonome straf, als modaliteit van uitvoering bij 'korte' maar ook zeer lange vrijheidsstraffen, bij internering en terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank. Tevens is hier te lande al heel wat wetenschappelijk onderzoek naar elektronisch toezicht verricht. Toch kan *Le bracelet électronique* ongetwijfeld ook een Belgisch lezerspubliek nog wel boeien. Niet alleen belichten enkele bijdragen van zowel Frans- als Nederlandstalige landgenoten belangrijke ontwikkelingen in eigen land. Maar vooral biedt het boek een gevarieerd, doch gebalanceerd overzicht van relevante (universele) kernthema's die mee het bredere maatschappelijke en politieke debat over de toekomst van elektronisch toezicht binnen de strafrechtsbedeling kunnen voeden. Het toont onder meer aan hoe verscheiden de verschijningsvormen van elektronisch toezicht kunnen zijn (naar doelgroep, technologie, inhoudelijke invulling, etc.), hoe ingrijpend de maatregel door ondertoezichtgestelden maar ook huisgenoten kan worden ervaren, in welke mate objectieven van reductie van gevangenispopulatie, kostenbesparing en recidivevermindering al dan niet effectief worden bereikt, hoezeer traditionele invullingen van justitieel toezicht en interacties tussen ondertoezichtgestelden en toezichthouders transformeren, etc. Het rapporteert belangrijke, nog vrij recente inzichten over en ervaringen met elektronisch toezicht. *Le bracelet électronique* is mijns inziens dan ook een 'must read' voor onderzoekers en beleidsmakers, en voor al wie geïnteresseerd is in *criminal justice* en *surveillance* studies.

REFERENTIES

- EREZ, E., & IBARRA, P. (2014). Electronic monitoring: international and comparative perspectives. *Crime, Law and Social Change*, 62(4), 385-387.
- NELLIS, M., BEYENS, K., & KAMINSKI, D. (Eds.) (2013). *Electronically Monitored Punishment: International and Critical Perspectives*. Routledge.
- RENZEMA, M. (2013). Evaluative research on electronic monitoring. In M. NELLIS, K. BEYENS & D. KAMINSKI (Eds.), *Electronically Monitored Punishment: International and Critical Perspectives* (pp. 247-270). Routledge.
- ROBINSON, G., MCNEILL, F., & MARUNA, S. (2013). Punishment in society: the improbable persistence of probation and other community sanctions and measures. In J. SIMON & R. SPARKS (Eds.). *The Sage Handbook of Punishment and Society* (pp. 319-340). Sage.